

A HÁBORÚ UTÁNI SZLOVÁK LIRA

AZ ÁLLAMFORDULAT hatalmas lökést adott a szlovák irodalom fejlődésének. A könyvek és a művek kikerültek zugaikból, a vidéki papok és tanítók, a kis ügyvédek és elkeseredett apróbirtokosok lefüggönyözött szobáiból, megjelentek a városi kirakatokban, a könyvtárakban és az iskolákban. A néptűjságok és az imakönyvek korszaka véget ért. Hviezdoslávot nem titokban olvasták többé. Megkezdődött az általános irodalmi élet; a hatalom hordozta és megragyogtatta a literatúrát. A turócszentmártoni központ kiszélesedett, a kézinyomdák helyét átvette a rotációs. Az állam minden szellemi és anyagi eszközzel a művészet támogatására sietett, s gyakran szinte erőltette kifejlesztését, ami egyrészt természetesen üdvös volt fejlődésére, másrészt gyakran elindusztrializálta, túlméretezte és túlméresz lépésekre ragadtatta.

Az uralomra került baloldali irányzat művészi tradíció nélkül kezdte működését és rendkívül megkönnyítette a gyökértelen kísérletezéseket. Az államdíjakat másutt többnyire konzervatív írók kapják, Cseh-Szlovákiában, főleg az első időben, szinte az expresszionisták, a futuristák, a dadaisták számítottak hivatalosaknak és ők vágták zsebre a nagy díjakat. A szlovák költőket, akik addig eldugottan éltek megközelíthetetlen hegyeik között, s ha fiatalságukban esetleg át is rázta őket egy-egy európai hatás, a primitív életmód régen elfásította szellemüket, s nemzetük sorsán búslakodva irogattak elszomorodottan, — most százféle hatás és lehetőség, társadalmi újszerűség és gazdag élettapasztalat rohanta meg. Az öregeken az új szelek nem igen változtattak. Megmaradtak a nemzet dalosainak s az új, ami lelkivilágukba behullott, nem annyira az öröm, mint inkább a bosszú érzése volt, munkájuk célja régi törekvéseik betetőzéseként a népnek minél szélesebbkörű megnyerése lett s a nemzeti érzés, gyakran a túlhajtott nemzeti érzés, a sovinizmus, fölszítása.

A háború utáni idők első irodalmi korszaka az addigi szlovák irodalom apoteozisává vált. A lelkesedés, a remény, a tudás, a felszabadulás mámore, az ígért földjének megpillantása, az addigi célok és törekvések nagy befejező akkordja. De a fiataloknak nem volt mit befejezniök. Ők a befejezés helyett a korlátlan új lehetőségek Amerikájának küszöbén állottak. A jövőbe néztek, nem a múltba. Szabadok lettek, s mint minden felszabadult, igyekeztek minél előbb átvenni a szabadok szokásait és ízlését. Tradíció és ellenőrzés nélkül szállották

meg őket az új eszmék, s nem csoda, ha ilyen körülmények között az öregek és a fiatalok közötti hagyományos szakadék különösen mély lett az új Szlovenszko szellemi életében. A fiataloknál főleg két hatás vált lényegessé: a nyugati és a keletről jövő. Nyugatról az elfinomodott és agyoncivilizált Európa jött, a technika, az intellektualizmus, a sport, a bár, a göröl, az emancipáció, a dandyzmus s a sztoikus attitűdökbe menekülő fáradt bölcsesség, a modern misztika Augusztinus-előtti levegője. Franciaország és Amerika kultúrája kacsingatott át, sokszor a polgári Svájc, vagy Hollandia, de gyakran a weimári Németország felemás kultúrája is. Keletről az orosz hatás bontogatta szárnyát. Vajansky világlátésében az oroszokról álmodozott, most itt voltak, de mennyire másféleképpen, mint az öreg harcos gondolta! Az átlagnál jóval nagyobb mértékben terpeszkedett Szlovenszkon a kommunista kultúrbefolyás. Az ellenőrzés hiánya és a Magyarországból ideemigrált proletárvezérek tevékenysége elősegítette érvényesülését. Az út e bal-szárnyon a proletáröntudat, a parasztfelkarolás, a munkásköltészet, a szociális líra, a polgári társadalom teljes negálása és a hipermodern formák ápolása felé vezetett.

Tíz évig tartott a harc a két gyökértelen tendencia: a nyugati eltűzött és lélektelen utánzássá fajult „európaiasság“ és a keleti szabadjára engedett forradalmi gőz között, míg az ellentét lehiggadt és fel tudott olvadni a szlovák irodalom legnemesebb tradícióiban, a népiesség magasabbrendű és újszerű formájában. Az Európa-majmolásból hamarosan kiábrándultak a fiatalok, s nyugati törvényszerűség szerint, valamint a szlovák őslélek miszticizmusra hajló természeténél fogva, kikötöttek az új miszticizmusnál, amely gyakran határozottan katolikus vonásokat mutat és a nép felé tendál. A másik, a proletár mentalitás amúgyis a néphez vezetett, a paraszthoz, akit a szocialista költők hamarosan kénytelenek voltak az alig létező szlovák munkás helyébe helyezni. Az írók olyan platformon találkoztak, ami hasonlított a Stur-korszak népkultuszához, csak modernebb volt. Az újfajta szlovák irodalmi népiesség — táj- és emberszeretet — nem a német „völkisch“-mozgalomhoz hasonlít, inkább ahhoz a félszociális, félnemzeti parasztkultuszhoz, amely Szabó Dezső hatása alatt a háború utáni fogékony magyar fiataloknál alakult ki, s a szlovenszkoí magyarságnál a Sarlómozgalomban érte el tetőpontját. A fiatal költők visszanyúltak az igazi szlovák tradícióhoz, a faluköltészethez, apáik földjéhez és lelkületéhez, a šturizmushoz és elkanyarodtak a külsőleges idegen hatásoktól. Kiteljesedése ennek az irányzatnak Milo Urban „Élő ostor“ című regénye, a háború utáni szlovák próza mesterműve.

Annak ellenére, hogy a szlovák irodalom külső keretei a háború után hatalmasan kiszélesedtek, fejlődése nem volt könnyű. De szőlünk mindenekelőtt a kiszélesedett külső keretekről. Míg Hviezdosláv korában egy-egy szlovák könyv legfeljebb 800 példányban fogyott el, most 2—5000 példányban fogy, sőt többször elérte már a 10.000 példányt is. A feléledt túrócszentmártoni szlovák Matica, amely pompás új székházat és központi könyvtárt kapott, 2600 népkönyvtárt szerelt fel az országban kizárólag szlovák kiadványokkal. A nagyszombati katolikus Szent Adalbert Egyesület népkönyveit 80.000 pél-

dányban adja ki. Az államfordulat előtti 41 folyóiratból már 1925-ben 152 lett, 1934-ben 200. Egy szlovák napilap helyett ma kilenc van. A Matica 15 év alatt 15.000 irodalmi előadást és 1500 tanfolyamot rendezett Szlovenszkó-szerte. A háború előtti átlagos évi 40 szlovák színielőadás helyett ma 40.000 van s az iskolák szokatlan intenzitással terjesztik a szlovák kultúrát.

A SZLOVÁK IRODALOM mégsem boldog. Szinte fogvacogva küzd egy régi-régi veszedelemmel, amely létét teszi problematikussá. A szlovák irodalomnak súlyos önfenntartási gondjai vannak. Tudjuk, hogy a szlovák nyelv későn vált irodalmi nyelvvé, — Bernolák kísérlete nem sikerült, s csak Stur teremtette meg az irodalmi nyelvet a gazdag népköltészet segítségére hívásával a múlt század derekán, — tudjuk, hogy a csehszlovák egység hívei kezdettől fogva fölösleges és kártékony differenciálódásnak tartották a nyugati szlávok két nyelvre, a csehre és szlovákra való bomlását. Az egységesítő kísérletek sohasem szűntek meg. Így volt a karlitzai biblia korában, később Kollár és Safarik pánszláv kezdeményezéseinél, Stur után az ötvenes évek sztároszlovák mozgalmában, a háború előtti realista és centralista hlaszistáknál, — s így lett a háború után is, amikor a cseh nyelv és irodalom fölénye egyre nyomasztóbbá vált a Kárpátok vidékén. Többnyire nem erőszakos csehesítésről volt szó. A prágai központ remélte, hogy a szlovákok idővel önmaguk belátják a két irodalmi nyelv fölöslegességét ily kis területen és lassan-lassan beolvadnak a csehbe, természetesen úgy, hogy a cseh nyelv is sokat átvesz a szlovákból. Mindenféle kísérletek indultak meg e programm keresztvitelére. A pozsonyi egyetem és a Safarik-Társaság a Czambel—Skultéty-féle nyelvtan és helyesírás megreformálásával igyekezett minél több bohémizmust becsempészni a szlovák nyelvbe s kiirtani onnan a magyar-német befolyást, valamint az északzempléni, lipitói, árvai középszlovák nyelvjárás eddig alapvetőnek elfogadott s a csehtől merőben különböző sajátosságait. A szlovák nyelvet mindennek előtt a nyugati szlovák nyelvjárás pilléreire igyekeztek áttolni, Bernolák nyelvére, mert ez közelebb áll a morva-csehhez és segítségével az áthasonulás könnyebben következhetik be. Cseh tanárok, centralista politikusok, ügyes filológusok, zurnaliszták, hivatalnokok, kereskedők, — a hivatalos nyelv kivitelezői, — nagy apparátussal láttak hozzá a nyelvi egyesítéshez, a csehszlovákizmus megteremtéséhez. Szemük előtt az elcsehesedett nagy szlovákok példája lebegett : Kolláré, Safariké, Vlčeké, Stefaniké s a morva-szlovák származású Masaryké.

A munka kedvező mederben folyt, a nép, főleg a keletkezőben lévő középosztály, könnyen idomult a rokonn nyelvhez, a politikusok többsége célszerűnek találta az egységesítést, a „felesleges választófalak lebontását“. Csak egyvalaki tiltakozott ellene vadul : a szlovák irodalom. A költők és az írók. Miért? Nemcsak szellemi kenyerüket féltették a csehszlovákizmustól, hanem érezték, hogy az új nyelv hatalomrakerülésével megbénulna kifejezőerejük s megszűnnének költők lenni. A cseh és a szlovák lélek közötti különbség, amely első-

sorban a nyelvben és az irodalomban mutatkozik meg, újra előtört. A cseh racionális nyelv és racionalista irodalom, amelyben az igazi, bensőséges líra a legújabb időkig nem foglalta el azt a központi helyet, amit más kis irodalmakban. A szlovák az érzelmek temperamentumos kifejezője, szenzitív és eruptív, amelyben a líra a leírt művészet alfája és omegája. A csehek ebben nem látnak bajt: „Mi racionalisták vagyunk, ti az érzelmek emberei, ti megtermékenyítitek a mi irodalmunkat, mi a tiéteket, s tökéletes egész keletkezik, — mi a kivitelben, az idegen formák átélésében, az intellektualizmusban, a hatásokra való okos reagálásban vagyunk nagyok, irodalmunk szeizmográf, amely csodálatos finomsággal mutat minden szellemi áramlást és rengést, — ti nem törődtök Európával, mert ösztönösen alkottok, teremteni tudtok, mint az őslények. Ha mi vagyunk a tökéletes műszer, amely minden földrengést pompásan megérez, — ti magatok vagytok a rengés, egy kis eredeti áramlás, teremtés, zamat, alkotás, zabolázatlan erő, formátlan eredetiség, némi vulkanizmus, s a ti énetek nagyszerű lengésbe fogja hozni a mi tökéletes műszerünket, elsődleges irodalommal teszi eddigi másodlagos észirodalmunkat, s kultúrélmények helyett őselményeket varázsol beléje.“

Mit felelnek e csábdalokra a szlovákok? „Helyes, mondják, de mi a mi formánkat kizárólag a saját nyelvünkön tudjuk kifejezni. Az, hogy ősköltők vagyunk, szoros összekötetésben áll dallamos, más modulációs, puha és érzelmes nyelvünkkel. Nyelv és irodalmi alkotás szorosan összefügg. A kettőt — legalább egyelőre — nem lehet elválasztani. A cseh irodalmi nyelv egy hosszú racionális irodalmi mozgalom terméke s lírája is inkább „chanson“, mint „lied“. A szlovák nyelv érzelmes nyelv, érzelmeket kifejező. Évszázados fejlődésre volna szükség, amíg az átlényegülés megtörténhetik. S ha lehetséges volna is: mi nem akarjuk. A mi irodalmunkat nem filológusok teremtették, mint a csehet, hanem költők, vagy legalább azok a lelkes emberek, akik a népköltészet kincseit állították középpontjába. Az irodalmi ráció ervei nálunk süket fülekre találnak, mi költők maradunk. A cseh irodalmat észérvek irányítják és befolyásolják, úgy is néz ki. A szlovák irodalmat érzelmek irányítják, „ignorabimus“-ok, úgy is néz ki. Amint a szlovák csehül kezdett írni, elapadt vénája, s ha a politikában, a tudományban nagyot teremtett is, művészi képessége megcsappant s nem férközhetett a szlovák nép lelkéhez. Így Kollár, Safarik s a művészileg különösen fakó hlaszista mozgalom.“

A cseh és a szlovák nyelv háború utáni harcában fontos dátumot jelent 1932 május 12-e, a turócszentmártoni Matica nagy közgyűlése, ahol az ellentétek a feszült atmoszférában kicsattantak. A Vázny, Ulehla, Ivánka, Stefanek vezetése alatt álló csehesítő irány vereséget szenvedett és kivonult a Maticából. 130 szlovák költő és író tiltakozott a Vlcek—Skultéty-féle nyelvtanújítás ellen és a Matica határozatot fogadott el a nyelv „szlovák szellemben“ való ápolására. A Matica és a 90.000 tagot számláló Szent Adalbert egyesület konfliktusba került a pozsonyi egyetemmel és a Prágához közel álló politikus-filológusokkal. A láthatáron Stur szelleme jelent meg, a nevezetes

közgyűlést hosszú, forró viták követték és a szlovák irodalom nagy felkerekedését a bohémizálás ellen a szlovákok ma is „történelmi tett“-nek nevezik. 1932 május 12-e fontos dátum lett a szlovák irodalomban: elgáncsolta a tervezett prágai „nyelvújítást“. Azóta elcsitult a harc, Prága egyelőre nem támad és nem tesz erőszakos kísérletet a szlovák irodalmi nyelv jogainak megkurtítására. Az időre bízza a megoldást. A szlovákok nyugodtan ápolhatják és fejleszthetik a nyelvüket, ámbár a bohémizmus a fegyverszünet ellenére fokozatosan hódít Szlovenszón, a meggyőződéses nyelvőrök nem kis bántára.

Három év óta kitűnő folyóirat (a Slovenská Reč) küzd a szlovák nyelv jogaiért, eredeti zamatjáért és a bohémizmusoktól való megtisztításáért. Az 1932-es csatavesztés után Prága harci taktikája megváltozott. Nem a nyelv erőszakos megváltoztatásával igyekezik a szlovák literatúrát beolvasztani a csehbe, hanem a közvetlen cseh szellemi és irodalmi hatásokon keresztül. Eltagadhatatlan, hogy 1920 óta a cseh költők és írók egyre lényegesebben befolyásolják a szlovákokat s a saját képük szerint idomítják fejlődésüket. Az irodalmi iskolák, az irányok, az attitűdök, a divatok lassan egységessé válnak s ha egyelőre két nyelv marad is a köztársaságban, csak egy irodalmi élet, egyetlen irodalmi mozgalmasság. Különleges vizsgálati területünkön, a líránál maradvá megállapíthatjuk, hogy a modern cseh lírikusok Březinától és Wolkertől Nezválíg egyre lényegesebb hatást gyakorolnak a szlovák poétákra s gyakran spekulatív és a természetből elszakadó költészetté fejlesztik művészetüket. Ennek a befolyásnak most születik meg a reakciója, a legújabb populista szlovák fiataloknál, de csak a jövő mutathatja meg, mikép tud a szlovák irodalom e belső beolvasztási kísérlet ellen védekezni.

A háború utáni szlovák irodalom hajója az előbb felsorolt három ellentétes tényező között bukdácsol tova: egyrészt számtalan új hatás ráncigálja jobbra-balra, másrészt előre lökik az új kitágult lehetőségek, harmadrészt vissza-visszafújja vitorláit annak a harcnak kavargása, amelyet hébe-korba nyíltan, többnyire azonban a fölszín alatt nyelvi létéért kell folytatnia.

A KISZÉLESEDETT lehetőségek között és az újfajta hatásoknak vagy nehézségeknek kitéve a szlovák irodalom elvesztette az egységes fonalat, amely a háborúig jellemezte. Megszűnt tisztán nemzeti költészet lenni, ahol a nemzetin kívül minden egyéb kísérletezés vagy megbecsületlen volt s iskolákra, világnézetekre bomlott. A líra többé-kevésbé eljátszotta vezető szerepét, ámbár az irodalom legfejlettebb ága maradt most is. Elsősorban benne nyilvánult meg a különféle világnézetekkel folytatott harc. A költők voltak azok, a puha középszlovák nyelvjárás lírai kifejezőképességének lelkes művelői, akik a leghevesebben tiltakoztak a csehszlovakizmus nyelvújító követelése ellen (Rázus—Lukáč) s így ők alkották továbbra is a tiszta szlovák irodalmi nyelv gerincét. Milo Urbán, a par excellence szlovák regényíró tevékenysége jelentőségben gyakran túlszárnyalta a lírikusokat, főműve az Élő Ostor, az eldugott szlovák falu 1917-es és

1918-as bonyolult életének bemutatásával chef d'oeuvre-je a háború utáni irodalomnak (habár önkéntelenül erősen emlékeztet az orosz Solochov „Csendes Donjának“ második kötetére és gyakran Szabó Dezső-hatásokat mutat), de az összkép megrajzolásánál és a szellemi háborgás bemutatásánál a líra — pars pro toto — továbbra is a legalkalmasabb objektumnak számíthat.

Az államfordulat idejében a modern lírikusok közül egyedül Ivan Krasko oeuvre-je állt lezártan az olvasó előtt. Mellette legfeljebb a cseh származású Ivan Gall, Krasko előfutárja, érdemelt figyelmet, akinek intellektuális versei azonban nyomtalanul eltűntek az olvasók emlékezetében. De volt két költő, aki mintegy „útban volt“ és egyre határozottabban kopogtatott az ajtókon. 1915-ben tért vissza két fiatal szlovák evangélikus teológus hosszabb angliai tanulmányútról: Martin Rázus és Vladimír Roy, s hazaérkezve egyre sűrűbben jelentkezett verseivel a szlovák folyóiratokban. A két fiatalember látta és átélte nyugatot, látta és átélte a szláv erő növekedését a világban és a nyugati szlávok kezdődő európai agitációját, látta és átélte a szlovák nép és irodalom elhanyagolt sorsát. Mindkettő ezekből az alapélményekből indult útnak költői pályáján, mindkettő a szlovák líra reformátorává vált, egyébként azonban egymástól merőben elütő egyéniség és más-más lírát teremtett. A lipótszentmiklósi Rázus szegény, de erőteljes népi környezetből származott s világeletében impulzív, némileg meggondolatlan néptribun jelenség maradt. Vladimír Roy ősrégi és a tizenhetedik században Szlovenszkóra vándorolt hugenotta család sarja, anyja a Hurbánok szlovák intellektuell családjából származott. Finom kultúremler, aki öt-hat nyelven beszél, átélte a legtöbb európai irodalmat s elsősorban költő maradt mindvégig. A szlovák irodalom nehéz helyzetében a költők küzdők és művészek voltak, Rázus elsősorban küzdő, másodsorban költő, Roy örökké költő marad. Költészetük körülbelül úgy viszonylik egymáshoz, mint Ady és Babits költészete, de Rázusban semmi sincs Ady elfinomodottságából és széles belső skálájából, Royban kevés Babits fejlődőképességéből és lelki gazdagságából.

Az 1888-ban született Rázus erősen a Stur-iskolához, a külön szlovák mentalitást hirdető autonóm irodalomhoz tartozik. A népből jön, Samo Chalupka gyakorolta rá a legnagyobb hatást a régi szlovák lírikusok közül s Vajansky óva intette a cseh könyvektől. Viszont hamarosan kikerült a régi Turócszentmárton korlátok közé szorított csökönyös nemzeti irodalmából s át-átkacsingatott a hlaszisták radikális modernségére. Formailag a cseh Antonin Sova, valamint Prága nagy modern költője, Otokar Březina hatott rá, de Petőfi szilajsága, Ady szertelen formája sem idegen tőle. Már pozsonyi teológus korában verekedett azokkal, akik nemzeti érzését bántották, de ugyanilyen verekedő kedvű maradt a háború után s politikai pártja ma a legintranzigensebb szlovák autonomista pártok közé tartozik.

Verseiben nem az élmény ereje ragadja el, hanem a cél, amit maga elé tűz. Motívumainak legáltalánosabbja: az elnyomott szlovák nemzet. Érte harcol óriási temperamentummal, küzködve a for-

mával és a sorok belső harmóniájával. Modern és bonyolult, de minduntalan vissza-visszakerül az erőteljes népi ritmusokhoz s ilyenkor a legtökéletesebb. Martin Rázus az utolsó tisztán nemzeti szlovák költő, aki átvette Vajansky örökét s akinél a nemzet iránti rajongás minden mást háttérbe szorít, szerelmet, világnézetet. A háború alatt írt versei a legjelentősebbek, később egyre határozottabban a politika felé fejlődött. Három fontos verseskötete: „Z tichých i búrných chvíl“ (1917), „To je vojna“ (1919), „Hoj zem drahá“ (1919). Rázus az egyetlen szlovák költő, akinek költészete összeforr az államfordulattal: kötetei a szlovák irodalom legnagyobb lírai sikereit jelentik s rányomták bélyegüket az 1919—20-as évek szlovák szellemi életére. Egyik-másik verse közszájon forog, például a „Hoj, zem drahá“ című felszabadulási induló, amelynek refrénje azonos Petőfi Talpra magyarjának refrénjével („rabok voltunk mostanáig, de többé nem leszünk“). Rázus az utolsó szlovák költő, akinek verseiben szervesen megjelenik a szlovák élet és táj šturi panorámája: a Tátra villámai, a Kriván, az erdők dala, a Vág, a Duna, a szent szlovák föld. Mindez természetesen modernebbül és nagyobb költői temperamentummal kifejezve. Utána a szlovák líra elkanyarodott e tradíciós nemzeti tematikától, hogy 1930 után a szociális világnézetek tisztító-tüzén átesve, újszerűbben ismét visszakanyarodjék feléje.

Más költő Vladimír Roy, az européer. Az ő költészete áll legközelebb a modern cseh irodalom egyik lényeges sajátosságához: az idegen formák átéléséhez és átvételéhez. Gyerekkorában legelőször Goethevel ismerkedett meg, majd Byronnal, hogy a magyarokon, az oroszokon, az olaszokon át Baudelaire-nél és a francia szimboliztáknál végezzen. Ha Rázus az utolsó nemzeti költő, Roy az utolsó univerzális szlovák lírikus, utána világnézetekre, politikára, iskolákra oszlik a líra. Ha Rázus egész energiáját beleveti verseibe s csak azért ír, mert másként nem szolgálhatja nemzetét, Roy rezignált ötvösművész, semmi több. Ha Rázus az impulzív Samo Chalupkára emlékeztet, Roy a Stur-iskola másik nagy lírikusára, a pepecselő és verseit elégető zseniális Janko Králra. Roy tudatosan cselekszi azt, amit mintaképe, Ivan Krasko többé-kevésbé öntudatlanul cselekedett: dekadenskedik, szimbolikus formákat vesz át, újfajta miliőt. Kraskót a nyugati új irány csak meglegyintette, mint Adyt — s ez a kis szellő kihozta igazi lelkét, igazi temperamentumát, Roy tudatosan követi a nyugati mintákat s készen átveszi formanyelvüket.

RÁZUS ÉS ROY képviselik a modern szlovák líra két szélsőségét, úgy, ahogy közvetlenül az államfordulat után megmutatkozott. Ugyanekkor egy másik szlovák költőpár is rányomta bélyegét a szellemi életre, de halaványabban, mint Rázus és Roy. Ugyancsak az öregebb generáció tagjai s a fiatalabbaktól szintén az különbözteti meg őket, hogy még nem differenciálódtak végérvényesen iskolákra és világnézetekre, mint a párt- és világnézeti költészetet úzó fiatalok. E mellécsillagzat két tagja: Janko Jesensky (1874, Turócszentmárton) és Stefan Krčméry (1892, Turócszentmárton). A közös születési hely bizonyos közös politikai mentalitást határoz

meg bennük, a tizennyolc éves korkülönbség lényeges különbséget eredményez költői eszközeikben és módszereikben. Ők állnak legközelebb a hlaszistákhoz az államfordulat idejének költői közül, mert Rázus pozitívan (politikailag, temperamentumbelileg, tradíciójánál és érzésvilágánál fogva), Roy pedig negatívan (passzív természetével, humanizmusával és individualizmusával) eltér a századeleji szlovák élet gerincét alkotó mozgalomtól. Jesensky és Krčméry hlaszisták a szónak abban az értelmében, hogy azonosították magukat a reformátorok radikális politikai eszközeivel. Jesensky a régi hlaszistákhoz állt közel, azokhoz, akik Kramár arisztokratikus orosz ideáljait még beillesztették a „nemzeti demokráciába“, Krčméry már Masarykhoz, aki tisztára nyugati pedagógiai és kultúreszközökkel látott hozzá a nép standardjának emeléséhez. Nem csoda, ha mindketten — a többi hlaszistához hasonlóan — magas közjogi állásra tettek szert s míg Krasko az államfordulat után csendes ember maradt, Roy szelíden, Rázus duzzogva megelégedett egy-egy gyenge vidéki evangélikus papsággal, Jesensky zsupán és országos alelnök lett, Krčméry a kulturális nagyhatalommá nőtt turócszentmártoni Matica irányítója. Többek között ő vezette be a modern szlovák lírába a két legerősebb új oszlopot, Lukáčot és Smreket.

E KÉT FIATALEMBER oeuvre-je a háború utáni idők jegyében áll már. A szlovákok háború előtti fejlődése — elsősorban Hviezdosláv — legfeljebb kultúrelmény számukra, de őselményeik függetlenek a nemzeti sors hányódásától. Vannak hazafias verseik s bizonyára a szívükön viselik a szlovákság sorsát, aminek gyakran kifejezést adnak, de költészetük gerincét fölszabadították a politika gyámkodásától és áttolták a személyes élmények síkjára. Intenzíven, újszerűen, egyénien dalolnak, a szlovák nyelvet emancipálták a földrajzi kellektől s ha szavaik nem is változtak meg, mondanivalójuknak modernebb szófüzést tudtak adni. Viszont a szlovák tradíciókhoz köti őket az a jellemző körülmény, hogy különféle lelki viszontagságok után minduntalan és egyre határozottabban visszasóvárognak a szlovák vidékre, a nép közé, a gyönyörű tájakra, a primitív jószág szinte rousseau-i világába. Sok versük van, amely bonyolultsága és modernsége ellenére emlékeztet a trávnicák struktúrájára. A cseh lírai fejlődéshez közelebb esnek, mint elődjeik, ami érthető, hiszen Prága lényeges szerepet töltött be neveltetésükben (Smrek Prágában is él). De középszlovák irodalmi nyelvükhöz szigorúan ragaszkodnak s míg a cseh líra egyre határozottabban városi líra lett, a két modern szlovák költőnek vidéki nosztalgiája van, amiért szeretik is őket prágai centralista irodalomkritikusok (Norr) „regionistáknak“, „ruralistáknak“ bélyegezni.

A „kis falusi házak“ mentalitása leggyakrabban csak vágyak formájában nyilvánul meg a két fiatal költőnél. Egyébként Lukáčnál a kor, de főleg az örök lélek problémái és bonyodalmai kavarnak a mélyben, Smreknél a modern élet vitalizmusa áll előtérben. Lukáč demonikus, Smrek szerafikus költő. Lukáč Istennel, Franciaországgal, a szerelemmel viaskodik, baudelaire-i attitűdjei vannak s a leg-

szabadabb verstől a szigorúan zárt forma felé fejlődik, miközben belső formája egyre sűrűbbé és egyénibbé válik s a költő egyre jobban problémákat érző filozófus-költő lesz. Smrek harmonikus lélek, Istennel, Franciaországgal, a szerelemmel játszik, de úgy, hogy önkénytelenül a lényegre tapint, villon-i attitűdjei vannak, mindig lendületes, s szeret naiv maradni kifejezéseiben. A két költő egyike sem hull be az izmusok skatulyáiba, ami annyira divatos a cseh lírában s fejlődési útjuk a különböző határból kivezet a szabad egyéni forma felé.

Emil Boleslav Lukáč 1900-ban született, a középiskolában még magyarul verselt, de Rázus költeményeinek olvasása meghódítja a szlovák irodalom számára. Fejlődésének kezdetén három költő hatott rá: a magyar Ady, a cseh Březina és a szlovák Krasko, később Paul Claudel nyeri meg Franciaországban. Első kötete („Spoved“ 1922) a szabadvers és a szertelen ritmus tobzódása. Ekkor kiutazik Párizsba. Mennyire más a hatás, amit a francia főváros a fiatal szlovák költőre gyakorolt, mint amit húsz évvel előbb Adyra gyakorolt! Adyt a párizsi élet, a nagyváros lüktetése, a fény, a vitalizmus kápráztatta el, Lukáč lassan-lassan beleszédül a francia neokatolicizmusba, a claudeli komor atmoszférába, az istenkeresésbe és a jammesi odaadásba. De Ady is, Lukáč is egyek abban, hogy a Szajnáttól a Dunához vágyódnak (Lukáč második kötetének címe: „Duna és Szajna“), a hazai tájra, a vidéki életbe. Párizsban és Párizs után viaskodik Lukáč a leghevesebben Istennel. Míg Isten a szlovák költészetben eddig az elhagyatott nemzet istene, egyetlen reménysége volt, Lukáčnál már személyes élmény, vitatkozó partner, a lelki pátosz kulminációja. Hazatérve, lírájában a szerelem problémája válik uralkodóvá, majd visszakanyarodik a néphez és a szociális problémákhoz („Spev vlkov“). Lukáč viaskodik verseivel, nehezen építi őket, formájuk örökké probléma számára. Eruptív lelkéből ki-kitörnek az érzelmek, de a gomolygó, fülledt lelki atmoszféra fölött hideg, parancsoló ész trónol s a forró szív és a logikus fej vitájából sok örök emberi konfliktus származik. Lukáč költészetének alaptónusa ugyanaz, mint Hebbelé: küzdelem a harmóniáért. Nehezen találja meg, még leginkább a szlovák líra régi tradícióiban, ott, ahol a Stur-iskola költői önkénytelenül megtalálták: a népnél, az otthonban. A szlovák fiatalok ma Lukáčot tartják a legnagyobb szlovák lírikusnak, hatása is a legszámottevőbb. Szeretik benne, hogy tiszta és emberi marad és mentes az élet külső sallangjaitól. Tudják, hogy lelkében Dosztojevskij-szerű harcok zajlanak le. Nehéz analógiát találni Lukáč költészetére már azért is, mert állandóan fejlődik, örökké változik, keres és viaskodik. Versei között nem egy megrázó erejű alkotás van.

A modern szlovák líra másik pólusát az 1898-ban született Já n S m r e k jelenti. Ő a szerafikus költő, a jókedvű, aki bátran benyúl a „telt emberéletbe“, néha villoni szertelenségbe csap, néha Marius-féle nosztalgiája van a nyílt tengerek iránt, de végül, fejlődésének csúcspontján, ő is visszatér a szlovák miliőbe s „bánja, hogy felcserélte szalmatető s házait más országokkal, ahol lénye elfajzott“. De nem nagyon bánja. Ez a költő tele van vitalizmussal s a könnyű rímek mestere, tele van lendülettel (jellemző, hogy „Elán“-nak hív-

ják Prágában megjelenő irodalmi folyóiratát), nem vesz túlkomolyan semmit, a szerelmet sem, pedig mély erotika fűti át, nem veszi túlkomolyan a tengert sem, pedig a hajós- és a tengerészmotívumok egyre visszatérnek verseibe, nem veszi tragikusan a várost sem, pedig szereti mint nőlélményeinek dekoratív keretét, — talán csak a lelkében szunnyadó népi nosztalgiák előretörésekor érzékenyedik el mélyebben. Verseinek formája merő ellentéte Lukáč szigorúan zárt formáinak. A könnyű ritmus jellemzi őket, amikor sorait megszabadítja a szabályos rímek nyűgétől. Sok „chanson“-szerű van bennük (Kästner-, Ringelnatz-szerű), de nem ironizál és nem destruál, ellenkezőleg tele van „vígsággal és nevetéssel“, optimista, naiv. A népdal formája vonzza, kötetekben tizenöt „dal“ című verset találunk, de dalai nem mélabúsak, inkább gyors ritmusban pattogók és vígak. Elvárosiasodott dalok ezek.

Lukáč, a tragikus fülledtségű lélekkel viaskodó szigorú költő és Smrek, a szárnyaló lélek mozartos lendületű dalolója jelenti a háború utáni szlovák líra két kiemelkedő típusát. Nyelvileg is ők adták a legtöbbet az önállóan fejlődő szlovák irodalomnak s ha elkanyarodtak a líra nemzeti hagyományától, a népi hagyományhoz hűek maradtak. Hatásuk jelentős, a legtöbb fiatal szlovák lírikus az ő nyomdokaikon indult útnak. Nem elemezhetem itt részletesen a legfiatalabb szlovák lírai generáció tagjait, Lukáč és Smrek körülbelül jelzik az irányt, amerre haladnak. A fiatalokban — s ez az utóbb említendő szlovák osztályköltészet hatása — talán jobban domborodik ki a szlovák földhöz, a paraszthoz, a nép szociális követelményeihez, a tájlelekhez való visszakanyarodás, mint a tisztán individualista és az 1922—1930-as évek Európa-járásába ágyazott Lukáčnál és Smreknél. Fialat költőpár, amely egyre határozottabban a nép és a föld felé fejlődik, — mintha párhuzamosan futna a Szabó Dezső hatása alatt kifejlődött szlovenszkói magyar Sarlós-mozgalommal, — az 1903-ban született J o z o N i z n a n s k y és az 1905-ben született F r a n t i š e k H e č k ó. Verseikben paraszti származásuknak és az anyaföld szeretetének valóságos apoteozisát írják meg. Érdekes, hogy mindketten Nagyszombat vidékéről származnak, a leggazdagabb, erős és önérzetes szlovák parasztság birodalmából. Az izmos tehetségű Niznansky-nak szélesen bugyogó szabadverseiben tragikusan ütközik össze a városi aszfaltvilág az egészséges falusi élet mentalitásával. Hečková „Kivándorló“-nál ugyanez az eset: a föld és a nép szeretetének valóságos šturi hangjai születnek meg az anyaföldtől elszakadtak nosztalgiájában s gyakran újra előkerülnek a régi nemzeti motívumok. (A Táttra, a Vág). A modern szlovák asszonylíra legkimagaslóbb képviselője M a š a H a l a m o v á (1908), aki a Táttra alatti községekben énekelte legszebb dalait s ugyancsak beletartozik a szlovák lírai fejlődésnek abba az irányzatába, amely egyre jobban visszakanyarodik az apák felfogásához. Klasszikus formájú, tiszta, melodikus verseit a szlovák művelt osztály igen szereti: a költőnő „Dar“ című verseskötete egyike volt a háború utáni líra legnagyobb sikereinek.

A reflexív (és öregebb) V a l e n t i n B e n i a k távolabb áll balladisztikus verseivel e fejlődéstől, a római patrícusok kertjeiről

daloló Vladimir Rolkó ugyancsak elefántcsonttoronyban él, de a többiek a nép felé vezető úton haladnak. A huszonnégy éves korában tüdővészben meghalt Andrej Guoth (1906—1929) fokozza a néphez való visszatérés folyamatát, amennyiben oeuvre-je, a Sarló fejlődéséhez hasonlóan, a Szabó Dezső-féle paraszt- és néprajongásból hamarosan átmegy a szociális osztályköltészetre. Andrej Zarnov (1903) bizonytalan verseivel, amelyekről nem tudni, egy rég letűnt világot álmodnak-e vissza, vagy újat kívánnak, ugyancsak a szociális tendenciájú líra felé mutat. (A költő versei miatt többször összeütközésbe került a hatóságokkal.) Teljesen az osztályköltészetre torkolt az Amerikában született Frano Král (aki azonban 1931-ben kiadott „Balt“ című kötetével már másfelé fejlődik) és Ilja Marku. A legtöbb fiatal név a szlovák osztályköltészet hatását mutatja, a proletár líráét, amelynek két vezető alakja Jan Rob Poničan és Laco Novomesky.

A SZLOVENSZKÓI szellemiséget 1920 és 1930 között átrázó hatások terén vezető szerepet játszott a szovjetorosz hatás. Tíz évig jóformán semmi nem gátolta a moszkvai formák és tendenciák terjedését, amelyek főleg két előretolt központon: Berlinen és Prágán át érkeztek Szlovenszkóra. Sehol nem vertek oly mély gyökeret, mint a fiatal szlovák és a fiatal szlovenszkói magyar intellektueleknél. Mi lehetett ennek a feltűnő elterjedésnek az oka? Egyrészt talán az, hogy a szlovák köznép a felszabadítás után sem találta meg a kívánt boldogságot a nemzeti formában s így eltávozott tőle, másrészt a Szlovenszkóra jött magyarországi kommunista emigránsok intenzív munkája, harmadrészt a nemzeti és a művészeti tradíciók gyengesége, ami megkönnyítette a fiatalok letérését a megfelelően ki nem épített polgári vonalról, negyedrész a túlzott szabadság és az ellenőrzés hiánya a fiataloknál, akiket kényelmesen megnyerhettek az agitátorok, ötödrész a nevelés baloldali rendszere, hatodrészt a régi rokonszenv, amely a szlovákokat az orosz formához fűzte, a legmodernebb orosz irodalmi formákhoz is (nyelvileg sem túlnagy a különbség az oroszok és a szlovákok között), végül a nép visszamaradottsága, háttérbeszorítása és leszegényedése, ami elkésértette a néptől még el nem szakadt és külön kasztot nem alkotó intellektueleket. Az elmúlt évtized szellemi kaoszában nem csoda, hogy a szélső baloldal világnézete aránylag erősebb irodalmi gyökereket verhetett Szlovenszkón, mint másutt, komoly, központi mozgalommá válhatott, szinte félhivatalossá, amely széles bázisra épülhetett és élet-halálharcot vívhatott a polgári formával, míg egy közös platformon, a néphez, a tájhoz, a paraszthoz való visszatérés šturi területén újból találkozni kezdett vele. Smrek, Lukáč, de főleg a fiatal „polgáriak“, Hečko, Niznansky, visszatérnek a röghöz és követelik a nép jussát, de ugyanerre a leszeldíült érzelme-sebb és színesebb területre kalandoznak vissza a szociális költők is, főleg Frano Král és Laco Novomesky.

Az intellektuális és művészeti kommunizmus a magyar fiataloknál a késői Sarló csoportja köré kristályosodott, a szlovákoknál a „Dav“ folyóirat köré. A „Dav“-mozgalom számos előfutárból született:

a még Budapesten 1919-ben alapított „Mladé Slovensko“-ból s a prágai első „Svojet“-ből. A „Dav“ 1925-ben és 1926-ban, tehát első éveiben, tisztára irodalmi folyóirat volt, később politikai orgánummá vált, a néphez kívánt eljutni és kommunista agitációt fejtett ki. Ekkor már két fiatal pozsonyi kommunista ügyvéd irányította: V l a d i m i r C l e m e n t i s és D a n o O k á l i. A folyóirat hatása az intellektuális körökben ma gyengül, az írók elhagyták, s irodalmi harcok már nem tombolnak körülötte.

A szociális líra két jelentős szlovák képviselője az 1902-ben született J a n R o b P o n i č a n és az 1904-ben Budapesten született L a c o N o v o m e s k y. Költészetükről, különösen az előbbinél, szlovák szempontból nem sokat mondhatunk, mert pontosan beletartoznak az osztályköltészet nemzetközi csoportjába, ugyanazt dalolják és ugyanúgy, mint a német, az orosz és az 1919-es magyar kommunista költők. Poničan lassan el is hallgatott és felszívódott a politikai mozgalomba, Novomesky, az erősebb tehetség, a szlovák lírai populizmus felé fejlődik. A forradalom szlovák poétáira a szovjet-orosz költők közvetlenebbül hatottak, mint másokra, s a cseh Wolker mellett főleg az orosz Jeszenin állt hátuk mögött, de Poničannál a német Bächer és Toller is. Politikai szerepükről itt nem beszélhetünk. Irodalmilag sok újat hoztak a szlovák lírába, főleg a felszabadult dikció és a felszabadult alsóbb nyelv terén, mint mindenütt a forradalmi költők. Az irodalom szerintük is csak eszköz, amely a célt, a forradalmat és a proletár-diktatúra eljövételét szolgálja. A naturalista hang, a szándékoltan köznapi és gépszavakkal telt fogalmazás, a nyomor pátosza, a jobb jövőbe vetett remény lendülete, a harag és gyűlölet a polgári társadalom iránt, szabályosan fellelhető verseikben. Poničan a politikusabb. Akármiből indul ki, a szerelemből, avagy „a leányka szép hajából“, a társadalom elleni kirohanásoknál végzi. Mindenesetre tehetséges költő, aki akkor, ha nem agyonpolitizált, szép, idillikus hangot talál újfajta érzelmei leírására. („Levél a börtönből.“) Novomesky nagyobb súlyt helyez a művészi formára és tisztaságra, mint Poničan. Ő a szovjetirodalom charkovi határozatai értelmében is költőnek nevezhető: versei nem a lírában szokatlan szavak halmozásából állanak, nem a propaganda ritmikus prózái, agitáló szavaló kórusok, hanem tényleg a művészi felemelkedés termékei, lelkes és magasrendű érzelmekitörés az író előtt magasztosnak látszó célok jegyében. Egyébként a cél nála nem szentesíti az eszközt, ellenkezőleg: a nemes és a tiszta eszköz, az igazi erkölcsös költészet szentesíti a célt, a jobb világ, az új világ eljövételének óhaját. Verseiben sok a zeneiség, a ritmus, a tisztaság, s nem túl sok a tendencia. Poničan rétor, Novomesky muzsikus. Az utóbbi motívumai gazdagabbak, személye gyakran előtör a kulisszák mögül s teljesen egyénien hat melankóliája. Legújabban elkanyarodik régi tendenciájától, s csaknem ugyanolyan fejlődést fut be a szlovák literatúrában, mint a magyarban Kassák Lajos.

Ő is igazolja a tételt, hogy a legmodernebb szlovák líra kezd egy közös síkon, az újfajta népiesség síkján találkozni. Ezzel a megállapítással befejezhetjük fejtegetéseinket.

SZVATKÓ PÁL